

ЕДИЦИЈА АΣΦΑΛΕΙΑ
Књига I

**СУПРОТСТАВЉАЊЕ САВРЕМЕНОМ
ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ И
ТЕРОРИЗМУ**

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
БЕОГРАД, 2011

Издавач
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, Цара Душана 196 (Земун)

За издавача
проф. др Горан Милошевић
декан Академије

Главни и одговорни уредник
проф. др САША МИЈАЛКОВИЋ
руководилац научноистраживачког пројекта

Уредници
проф. др САША МИЈАЛКОВИЋ
проф. др ДАНЕ СУБОШИЋ
др Зорица ВУКАШИНОВИЋ-РАДОЈИЧИЋ

Рецензенти
проф. др РАДОМИР МИЛАШИНОВИЋ
др ЈОВАН ЂИРИЋ, научни саветник
проф. др ГОРАН ИЛИЋ

Лектор
Милева Радосављевић

Компјутерска припрема слоја
Scanner studio

Тираж
500 примерака

Штампа
Scanner studio, Београд

©2011 Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ISBN 978-86-7020-201-6

This book (thematic collection of papers) is the result of the realisation of the Scientific Research Project entitled "Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations". The Project is financed by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia (No 179045), and carried out by the Academy of Criminalistics and Police Studies in Belgrade (2011–2014). The leader of the Project is Associate Professor Saša Mijalković, PhD.

САДРЖАЈ

СТАНДАРДИ У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ И ТЕРОРИЗМУ

СТРАТЕГИЈСКА ДОКУМЕНТА КАО ОСНОВА ЗА ДЕФИНИСАЊЕ СТАНДАРДА И ПРОЦЕДУРА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И СУЗБИЈАЊЕ САВРЕМЕНИХ ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ Саша Мијалковић, Славиша Вуковић.....	1
МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ СТАНДАРДИ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА У ВАНРЕДНОМ СТАЊУ Мирослав Живковић, Дарко Симовић, Драгутин Аврамовић.....	17
ОДЛУЧИВАЊЕ У ПОЛИЦИЈСКОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ Дане Субошић, Ненад Милић.....	29
EUROPEAN STANDARDS ON COMBATING TERRORISM AND THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF SERBIA – Current Situation and Perspectives Dragana Kolarić.....	39
МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ У ОБЛАСТИ РАДА ЈАВНИХ СЛУЖБЕНИКА Зорица Вукашиновић Радојичић.....	53
ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ПОЛИЦИЈЕ КАО ПРЕТПОСТАВКА ВЛАДАВИНЕ ПРАВА Радомир Зекавица.....	67
ПРАВНА ЗАБЛУДА У ЕНГЛЕСКОМ ПРАВУ Радосав Рисимовић, Александар Бошковић.....	83
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ КАПАЦИТЕТИ ЗА СУПРОТСТАВЉАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ И ТЕРОРИЗМУ	
СТАЊЕ И НОВИ ИЗАЗОВИ ВАТРОГАСНО-СПАСИЛАЧКИХ СЛУЖБИ У СВЕТУ Драган Млађан, Владимир Цветковић.....	95
МЕСТО И УЛОГА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛИТЕТУ И ТЕРОРИЗМУ Зоран Кесић.....	109
ФУНКЦИОНАЛНА ПОВЕЗАНОСТ РЕСУРСА КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА Марија Благојевић, Бобан Симић.....	121
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ КОНТРОЛЕ ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ У УСЛОВИМА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА Сретен Југовић.....	131

ПРОЦЕДУРЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ И ТЕРОРИЗМУ

КРИЈУМЧАРЕЊЕ – НОРМАТИВНИ И ОПЕРАТИВНИ АСПЕКТИ СУЗБИЈАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ Горан Милошевић, Жељко Никач.....	145
ПРОЦЕСНЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ СВЕДОКА И РАВНОПРАВНОСТ СТРАНАКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ Милан Жарковић, Тања Кесић, Биљана Симеуновић-Патић.....	157
ПРИМЕНА ИНДИЦИЈАЛНОГ МЕТОДА У ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА Горан Бошковић, Саша Дмитрашиновић.....	173
РЕШАВАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ КОНФЛИКТИМА У ФУНКЦИЈИ ИСПОЉАВАЊА (И РАЗВОЈА) ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ КАПАЦИТЕТА ПОЛИЦИЈЕ Светлана Ристовић.....	187
КРИМИНАЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПРОФИЛА ЖРТВЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА Зоран Ђурђевић, Ненад Радовић.....	203
АНАЛИЗА КРИМИНАЛНИХ ТОКОВА НОВЦА НА ИНТЕРНЕТУ У ПРАКСИ ЗЕМАЉА У ОКРУЖЕЊУ Звонимир Ивановић, Оливер Лајић.....	219
ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И НАУЧНО ИСТРАЖИВАЊЕ САВРЕМЕНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА И ТЕРОРИЗМА	
ЗАЈЕДНИЧКО ВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА Ђорђе Ђорђевић.....	235
ЖИВОТНА СРЕДИНА КАО ИСТРАЖИВАЧКИ ФОКУС САВРЕМЕНИХ СТУДИЈА БЕЗБЕДНОСТИ Младен Бајагић	245
ЖЕНЕ КАО ТЕРОРИСТИ – Нови родни идентитет тероризма Данијела Спасић, Горан Вучковић.....	259
ДРОГЕ И КРИМИНАЛ – Криминолошко-криминалистички аспекти Дарко Маринковић, Божидар Оташевић.....	275
НАЧИНИ ФИНАНСИРАЊА АЛБАНСКОГ ТЕРОРИЗМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ Марија Поповић.....	293
МЕТОДОЛОШКИ ПРИНЦИПИ ПРИМЕНЕ УЧЕСНИЧКОГ АКЦИОНОГ ИСТРАЖИВАЊА Слађана Ђурић, Срђан Милашиновић.....	305

ПРЕДГОВОР

Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму I је први тематски зборник радова националног значаја у едицији АΣΦΑΛΕΙΑ (грч. *asphaleia* – безбедност), у оквиру које ће бити објављен део резултата научноистраживачког пројекта под називом Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција.

Овај пројекат ће се, под покровитељством и надзором Министарства науке и просвете Републике Србије (бр. 179045), спровести у периоду од 2011. до 2014. године. Његово реализовање поверено је Криминалистичко-полицијској академији у Београду.

Поред радова чланова научноистраживачког тима, који чине тридесет двоје наставника и сарадника Криминалистичко-полицијске академије, у зборницима радова биће објављени и радови других еминентних стручњака у области безбедносне, криминалистичке и полицијске теорије и праксе из земље и иностранства.

У оквиру ове едиције биће објављен само један део радова чланова научноистраживачког тима, који резултате својих истраживања успешно објављују у бројним научним публикацијама у земљи и иностранству.

Најзад, захваљујем се Министарству за просвету и науку Републике Србије на части коју нам је указало поверивши Академији реализацију овог пројекта. Посебну захвалност исказујем колегиници Марији Величковић, радници Министарства, уз чију помоћ смо премостили све препреке и проблеме који су искрсли у настајању овог Зборника.

*Руководилац пројекта
Проф. др Саша Мијалковић*

МЕТОДОЛОШКИ ПРИНЦИПИ ПРИМЕНЕ УЧЕСНИЧКОГ АКЦИОНОГ ИСТРАЖИВАЊА¹

Слађана Ђурић

Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд

Срђан Милашиновић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Огроман пораст примене разних типова акционих истраживања последњих деценија није пропраћен продукцијом адекватне методолошке литературе на српском језику. Циљ овог рада јесте да упозна истраживаче, како нове тако и искусне, с концептуалним основама овог истраживачког приступа. У раду су, сем анализе обимне иностране методолошке литературе, сумирана и наша конкретна истраживачка искуства, стицана кроз спровођење великог броја учесничких акционих пројеката. Велика хетерогеност теоријских концепата у чијим се оквирима планирају и спроводе акциона истраживања довела је до тога да се у истраживачкој пракси појављују бројне варијације елемената овог приступа. Након набрајања главних потешкоћа категоризације типова истраживања, изнећемо основне карактеристике акционих истраживања, као општијег модела испитивања. У овом приказу главних карактеристика учесничког акционог истраживања навешћемо и прокоментаришаћемо само кључне елементе одређења, принципе обликовања нацрта истраживања, најчешће коришћене методе за прикупљање података, као и поступке њихове анализе.

Кључне речи: учесничко акционо истраживање, истраживачки модел, методолошки принципи, нацрт истраживања, квалитативни методи, прикупљање података.

Увод

Нацрти квалитативних истраживања стварају се према типу истраживања на који се односе. Различити типови истраживања захтевају нарочиту пажњу у планирању специфичних сегмената. Треба, међутим, приметити да у методолошкој литератури постоји приличан степен термиолошке конфузије у погледу одређивања 'типова' истраживања. Некада су ти пописи веома екстензивни, па обухватају и неке специфичне истраживачке процедуре, а поједини аутори у 'типове' убрајају и оно што се у методологији пре може назвати парадигмом, приступом или оријентацијом (Creswell, 1998; Flick, 2004; Hatch, 2002).

Ако томе додамо и чињеницу да у једном истраживачком пројекту квалитативни истраживачи најчешће комбинују принципе из различитих приступа, постаје јасно да се у истраживачкој пракси тешко могу наћи 'чисти' истраживачки нацрти, који би следили само један одређен 'тип' квалитативног истраживања. Такође, сваки од типова истраживања може се спроводити у

¹ Чланак представља и део резултата рада на пројектима *Безбедност и заштита организовања и функционисања васпитно-образовног система у Републици Србији (основна начела, принципи, протоколи, процедуре и средства)* (број 47017).

оквирима различитих теоријских парадигми, што битно отежава задатак да се они опишу сасвим прецизно и једнозначно. Или, како примећује Хач (Hatch, 2002: 20), постоји онолико врста квалитативних истраживања колико постоји квалитативних истраживача. Свака квалитативна студија има свој јединствен карактер, који се развија и мења како истраживање напредује.

Ипак, сматрамо да је педагошки оправдано изложити главне принципе учесничког акционог истраживања као засебног типа организовања квалитативних истраживачких студија и у исто време подсећамо да је реч о идеално профилисаном нацрту, који у конкретним истраживањима може бити модификован и адаптиран за посебне услове примене. Истраживачима који планирају спровођење оваквог типа истраживања понуђени опис може помоћи да боље схвате могућности које пружа овај облик истраживања, као и ограничења у вези с његовом применом.

Пре него што изложимо средишње принципе примене учесничког акционог истраживања, потребно је да упозоримо и на значајну концептуалну забуну која се у методолошкој литератури бележи у одређивању односа између акционог и учесничког акционог модела истраживања. Истраживачи често примењују сличне или различите моделе истраживања, не наглашавајући о којем је типу истраживања реч. Често се учесничким акционим истраживањима називају пројекти у којима нису спроведени сви елементи овог приступа.

Конфузна терминологија је у ствари производ непостојања онога што бисмо могли да назовемо 'чистим моделом' учесничких акционих истраживања. У пракси постоје бројне варијације истраживања којима је заједничко активно учешће у истраживачком процесу. У овом смислу, УАИ (PAR) може се тумачити као да лежи на оном крају континуума учествовања на којем појединци или групе имају максималну контролу над свим аспектима истраживања – од замишљања, нацрта, спровођења, прикупљања података, све до анализе и извештавања о налазима, насупрот ситуацији у којој су субјекти проучавања систематски искључени из ма каквог уплитања или контроле над истраживачким процесом (Jordan, 2008: 601).

Придружимо се ставу многих аутора да ваља правити разлику између учесничких и акционих истраживања. При томе, учесничка истраживања јесу више управљена на учење као средство за унапређење гласа грађана и њихове моћи, док су акциона истраживања више усмерена на друштвену акцију, реформе и друге типове друштвених промена. Ипак, сматрамо да је за дубље разумевање учесничких пројеката потребно познавање основних принципа акционих истраживања као општијег истраживачког модела.

Акциона истраживања, порекло и развој

Акциона истраживања су посебан тип истраживања подесних за истраживање друштвених промена. Ова синтагма примењује се за означавање веома разноликих методолошких поступака којима је заједничко да обједињавају сарадњу, учење и акцију истраживача и испитаника, а усмерени су ка неком типу социјалне трансформације. *Акциона истраживања* су збирни термин за бројне истраживачке приступе у којима истраживачи раде заједно са учесницима истраживања, тако да се само истраживање одвија кроз циклусе теренског рада, рефлексije, планирања, истраживања и акције.

Као приступ у чијој основи стоји истицање плуралитета знања и више-струких перспектива друштвене реалности, природно је што је модел акционих истраживања доживљаван као нека врста контрапункта и епистемолошког изазова у односу на *mainstream* традицију истраживања у друштвеним наукама. У литератури и истраживачкој пракси за овај тип истраживања и његове варијације користе се различити називи: учесничка истраживања (*participatory research*), сарадничка испитивања (*collaborative inquiry*), еманципаторска истраживања (*emancipatory research*), акционо учење (*action learning*) и контекстуална акциона истраживања (*contextual action research*). Сви ови термини имају за циљ наглашавање фокуса на учешћу и утицају актера, што представља новину у односу на традиционалан истраживачки процес.

Почећи практиковања овог истраживачког модела јављају с се у трећој и четвртој деценији прошлог века, а у литератури постоји више тумачења порекла акционих истраживања. Најчешће се за почетак примене овог приступа узимају истраживачке активности Курта Левина (Kurt Lewin) током тридесетих година XX века. Наиме, овај теоретичар је, заједно са својим студентима, спроводио квазиекспериментална истраживања у фабрикама и заједницама, желећи да докаже везу између продуктивности на раду и стања реда и закона у заједници. Намера ових истраживача била је да покажу како истраживање у исто време може бити и инструмент промене.

Левин је, 1946. године, први промовисао саму синтагму акционо истраживање“, означавајући њоме истраживачки процес у којем се „теорија развија и тестира практичним интервенцијама и акцијом, и успоставља се конзистентност између средстава пројекта и жељених циљева; а циљеви и средства засновани су у смерницама које установљава домаћа заједница“ (Kesby et al., 2007: 9–10). Левин је наглашавао итеративност као значајну карактеристику овог истраживачког приступа, којим се гради одређени тип „спиралне науке“ кроз циклична понављања процеса у којима се садејство између истраживача и учесника креће између акције и рефлексije.

Некако у исто време, Сол Текс (Sol Tax) и Вилијам Фут Вајт (William Foote Whyte) започели су истраживања у којима су покушавали да припадницима испитиваних заједница омогуће да своје проблеме и бриге изнесу директно, без посредовања спољашњих експерата. Левин је развио прилично радикалну концепцију акционих истраживања, која су умногоме одударала од традиционалне истраживачке методологије. Стога не изненађује чињеница да су ова истраживања, након кратког бума у друштвенонаучној пракси Америке током четрдесетих и педесетих година, као и Француске и Немачке током педесетих и шездесетих година прошлог века, жестоко нападана због недостатка објективности и у једном периоду прилично маргинализована (Somekh, 2008: 5).

Од средине осамдесетих година прошлог века у Америци се покреће нова традиција акционих истраживања, најпре у области образовања. У Сједињеним Државама, али и у многим другим земљама, наступило је замућивање граница између акционог истраживања и практичарског истраживања, у којем је сврха испитивања пре да се продуби разумевање и обогати учитељско учење него да се изазове намерна промена.

Џубер-Скеррит (Zuber-Skerritt, 1991) разликује три нивоа акционих истраживања и описује их овако:

– Техничка акциона истраживања (*Technical action research*) имају за циљ

- мерење ефективности и ефикасности перформанси, промене у друштвеним праксама. Често се укључују спољни експерти.
- Колаборативна практична акциона истраживања (*Collaborative practical action research*) подразумевају трансформацију свести учесника, као и промене у друштвеним праксама. Ангажују се експерти као консултанти у процесу дијалога и подстицања сарадње учесника и јачање њихове саморефлексије.
 - Еманципаторска акциона истраживања (*Emancipatory action research*) имају као циљ еманципацију учесника од традиције, самообмане и принуде. Експерти су модератори тог процеса, сарађују и деле одговорност са учесницима. Будући да су експерти овде укључени у већој мери, еманципаторска акциона истраживања могу да генеришу и тестирају теорије акције, развијају и оснажују даљи рад.
 - Акциона истраживања најчешће се примењују у областима као што су образовање, социјалне и здравствене услуге, планирање развоја заједнице – дакле, управо оне области у којима се бележе тешкоће превођења знања стеченог у истраживањима у конкретне акције и планове промена. Овај истраживачки модел нуди генерисање практичних знања тако што учеснике укључује као саистраживаче. Налазимо ових истраживања бришу се, као што је напоменуто, традиционалне ограде између теоријских и практичних знања, али и задовољава потреба за њиховим трансфером у практичне импликације. Доносиоцима одлука нуде се богат увид и разумевање с обзиром на праксу друштвених акција, те им се додељује активна улога у планирању и имплементацији друштвених промена (Somekh, 2008: 4).

Истраживачки модел учесничког акционог истраживања (УАИ) (*Participatory Action Research – PAR*)

Историјска је случајност што је облик акционо усмереног истраживања на који се овде упућује као на јужњачку перспективу почео да се назива напосто 'учесничко истраживање'. Ова терминологија очигледно има порекло у Танзанији, где је пре око 25 година тај назив сковала група активиста из Северне Америке и Скандинавије. Он је био намењен означавању да је истраживање које су изводили ови делатници почивало на учествовању људи у заједницама у којима су радили, како у прикупљању информација о проблемима заједница тако и у спровођењу решења. Ово је било значајно одступање од начина на који су активисти уобичајено деловали као стручњаци са стране, с претходно осмишљеним решењима за проблеме како су их они разумели и унапред одредили методологије засноване на друштвеним наукама. То је сачињавало смену парадигме у њиховом разумевању истраживачког процеса који обухвата локалне проблеме и изискује локална решења; ову смену нагласила је и нова терминологија (Park, 1999: 141).

Историја примене УАИ-а у истраживању друштвених промена

Тешко је прецизно одредити порекло и развој УАИ-а (*PAR*). Већ смо помињали терминолошку конфузију која постоји на овом плану, а подсетићемо и на чињеницу да УАИ само по себи укључује широк спектар епистемолош-

ких поставки и истраживачких приступа. У литератури се тако може наћи позивање на бројне концепте: акциона истраживања, феминистичку праксу, критичку етнографију, тзв. домородачку (Aboriginal) истраживачку методологију, трансформативно образовање, критичку и еко-педагогију, народно образовање. Упркос настанку спајањем многих разноликих методологија, могуће је приказати неке основне контуре и кључне карактеристике овог приступа у последњих педесетак година.

Тренутна теорија и истраживачка пракса унутар УАИ-а стварана је у неколико, политички и географски различитих контекста. Алазирајући историју развоја овог истраживачког модела, Џордан (Jordan, 2008: 601–602) описује три главна утицаја.

Најснажнији подстицај за развој и ширу примену УАИ-а изводи се из потреба за таквим типом истраживања у земљама Трећег света жездестих година XX века. Инспирисани политичким и друштвеним догађајима који су се преламали као последице антиколонијалних борби, друштвени научници покушавали су да уобличи истраживачке пројекте чији би циљ био разумевање искуства сиромашних, угњетаваних и маргинализованих сегмената становништва. Истраживачи су трагали за методолошким концептом који би омогућавао да се људи са периферија друштвеног живота доведу у центар истраживачке пажње. Таква замисао захтевала је крупну трансформацију основног концепта друштвених истраживања и њихово превођење из апстрактних, од испитиваног контекста одвојених, непристрасних, објективних научних настојања у неки тип еманципаторског процеса који ће испитивати постојеће ресурсе и предлагати промене.

Једна од крупних последица ослобађања од колонијалног ропства и успостављања независних политичких система била је покретање широких националних кампања описмењавања становништва, њиховог обучавања, јачања свести о друштвеној трансформацији. Ови развојни токови имају свој пандан у земљама Севера. Иако нису мотивисани антиколонијалним и револуционарним контекстима Југа, облици образовања одраслих и заједнице, програми за рад и удруживање, трансформационо обучавање, зелени и еколошки покрети и, у скорије време, појављивање међународне мреже изворних локалпатриотских и антиглобалистичких група обликовали су политику УАИ-а путем своје привржености комунитаристичкој етици организације и праксе. Као инструктор који је радио са сиромашнима у Латинској Америци, Фреп (Freire) је развио критичке приступе описмењавању одраслих, које омогућава „појединцима да идентификују и анализују своје сопствене проблеме, те да утичу на своје сопствене ситуације“ (Sohng, 1992: 5).

На развој и прихватање УАИ-а битно је утицала његова акциона компонента. Иако је развој УАИ-а текао паралелно с прихватањем и других облика акционих истраживања, Џордан (Jordan, 2008: 602) истиче три битне особене акциони методологије УАИ-а. Најпре, порекло акционих истраживања првенствено се везује за Европу и Северну Америку. Друго, акциона истраживања развили су академски истраживачи са универзитета у земљама богатог Севера. И, треће, њихово идеолошко усмерење тежило је да буде либерално, усредсређујући се на побољшање професионалних пракси – управо зато показало се као толико популарно међу истраживачима који раде с учитељима и другим стручњацима. Међутим, последњих година акциони истраживачи

су почели да се баве и питањима друштвене правде која су уобличена путем УАИ-а. Иако многа акциона истраживања настављају да изражавају своје традиционално либерално-стручно усредсређење, постоји значајан број акционих истраживача који су настојали да у своју праксу уврсте радикалне поуке како учесничког истраживања тако и популарног образовања.

Одређење УАИ-а

Учесничко акционо истраживање је вид акционог истраживања, а ово је збирна ознака за бројне истраживачке приступе у којима истраживачи раде заједно са учесницима истраживања, тако да се само истраживање одвија кроз циклусе теренског рада, рефлексije, планирања, истраживања и акције. УАИ је нарочито подесно за бављење спорним питањима, због свог нагласка на дијалог и учествовању, као и своје посвећености образовању и друштвеној промени као делу истраживачког процеса (Minkler et al., 2002: 15). Стекер (Stoecker, 1999) наглашава да је учесничко истраживање најбоље разумети као пројекат развоја заједнице или организовања заједнице, чији је истраживање тек један део.

Учесничко истраживање дефинише се сталном потребом да се „преговара о равнотежи између развијања ваљаног, уопштеног знања и добробити заједнице која се истражује“ (Macaulay et al., 1999: 774). Фин (Finn, 1994) истиче три кључна елемента учесничког истраживања, а то су: људи, моћ и пракса. Реч је о, како пише Браун (Brown, 1985), критичком испитивању усмереном на људе, које одговара на потребе субјеката укључених у истраживање. Значајна карактеристика овог истраживачког модела – као, уосталом, и целокупног акционог приступа – јесте централност дијалогског односа између теорије и праксе. Заправо, историја УАИ-а обележена је ослањањем на облике сазнања, искуства и разумевања створених унутар свакидашњег света, које су *mainstream* традиције друштвених научних дисциплина пречесто отписивале као здрави разум.

У оваквом истраживачком приступу није примарно прикупљање података, већ разумевање учесника и контекста. Учесничко акционо истраживање обухвата не само *бележење записа* који онолико тачно колико је могуће приказују оно што се догађа него и *прикупљање и анализирање групних судова, реакција и утисака* о ономе што се збива. Успешно учесничко истраживање, управо доводећи људе у позицију да заједно размишљају о сопственим проблемима, помаже да се у испитиваној заједници развију односи солидарности, да њени чланови удружени истражују, анализују и на крају делују. Истраживачи и учесници суделују у истраживачком поступку, утичу на његов ток, те формулишу опције за деловање.

Учесничка акциона истраживања усредоточују се на вредности и праксе учесника, истраживачи се труде да разумеју субјективне димензије и испитају њихов утицај на истраживање. Истраживачи такође стално преиспитују своје претпоставке и рефлексивно промишљају начин на који оне обликују истраживачке активности и усмеравају интерпретацију. У акционим истраживањима се на веома јасан начин успоставља принцип свих квалитативних истраживања да је истраживач главни истраживачки инструмент. У овом типу истраживања потпуно се одбацује класична интерпретација 'научне строгости', која би од истраживача налагала да буде 'објективан' посматрач

предмета истраживања, у односу на који успоставља дистанцу. Уместо тога, акциони истраживачи у пуном смислу те речи остварују рефлексивне увиде у област коју проучавају.

Таквом природом прилаза акциона истраживања се успостављају као алтернатива у односу на традиционални истраживачки приступ, а у литератури нису ретке квалификације да акциона истраживања уносе живот у истраживачки процес, истиче се његова трансформативност, развија осећање заједничтва, подиже свест о проблемима и мобилност за њихово решавање, оцењује политика, наглашавају се његова еманципаторска и едукативна димензија.

Методолошки принципи УАИ-а

За дубље разумевање методолошких принципа УАИ-а потребно је претрести три значајне теме. Најпре, овај истраживачки модел најчешће следи непозитивистички приступ, критикује и одбацује конвенционалне форме друштвеног истраживања. Та критика иде до тврдње да је традиционална наука успоставила извештан тип културног империјализма и да, посебно квантитативна методологија, систематски репродукује неравноправне односе између истраживача и испитаника. Ригидан хијерархијски модел организовања класичних квантитативних истраживања производи неравноправан однос и потпуну одвојеност истраживача од субјекта истраживања. Знања стечена на тај начин јесу продукт односа заснованог на моћи и контроли.

Ефект овако засноване критике била је тенденција широког ангажовања квалитативне истраживачке методологије, која је могла да пружи холистичку перспективу комплексних друштвених процеса. Такође, истицан је већи потенцијал квалитативног приступа у случају малих, локалних истраживања. Квалитативни приступ такође знатно више одговара истраживању осетљивих питања, маргинализованих група, рањивих слојева друштва. Поготово је значајно то што квалитативни приступ, по својој природи, подразумева истраживање као партиципативни процес, чиме подстиче рефлексивност.

Тешкоће у разумевању методолошке основе УАИ-а леже у чињеници да се у оквиру овог приступа, под збирном синтагмом критичке теорије, усваја широк спектар најразличитијих теоријских оквира. Џордан (Jordan, 2008: 603) набраја различите верзије марксизма и неомарксизма, феминизам, Фрејеровску (Freire) педагогију, постколонијалну критику, постмодернизам, културне студије, критичку етнографију и сматра да су посебан утицај на рано успостављање и организацију УАИ-а имали Фрејеров појам заједничког сазнавања (conscientization), Грамшијев концепт хегемоније и феминистичка анализа патријархата.

Многе критике и одбацивања УАИ-а биле су засноване на тврдњи о идеолошкој основи овог приступа, који је недвосмислено истицао своју истраживачку политику засновану на идеји једнакости и друштвених промена. Са своје стране, УАИ је и настало као својеврсна критика западне друштвене науке, која је карактерисана као фактор стабилизовања социјалног и политичког поретка унутар капиталистичког западног система. Насупрот томе, истраживачи који су практиковали УАИ истицали су своју посвећеност раду с подређеним, маргинализованим и потлаченим друштвеним групама, а циљ таквог истраживачког ангажмана био је да се побољша њихова позиција у друштву.

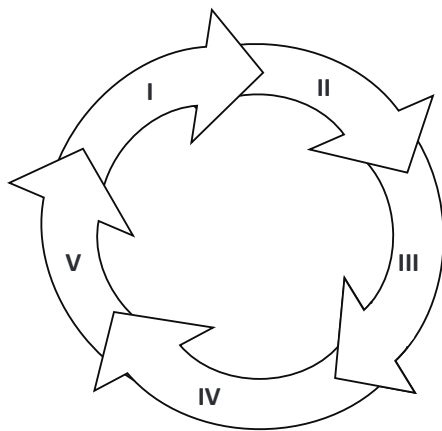
Прихватајући став да је друштвени свет конструисан као асиметричан

систем односа моћи на свим нивоима друштвене стварности и да непрестано генерише различите облике неједнакости, присталице УАИ-а сматрају да су те неједнакости ендемске у капиталистичким друштвима, а нарочито у савременом неолибералном систему. Такво стање намеће потребу успостављања истраживачког модела који би се усредсређивао на питања социјалне правде, из чега проистиче посвећеност отворености, демократичности, транспарентности, сарадњи у заједници, укључивости и сличним идеалима. Темељећи се на тако усвојеном скупу вредности, УАИ развија веома флексибилну методологију, прилагодљиву за примену на широк спектар питања и различитих друштвених контекста (Jordan, 2008: 603).

Кораци у УАИ-у

У литератури се уобичајено наводи да ово није метод типа корак-по-корак и да не постоји некакав идеалан модел по којем би се овакав приступ спровео, већ само скуп принципа који се укључују у истраживачку замисао.

У својој класичној форми акциона истраживања обично подразумевају вишефазну процедуру (Дијаграм 1), која обухвата испитивање, акционо планирање, пилотирање нове праксе и евалуацију исхода, а свака фаза подразумева прикупљање и анализу података и извођење налаза. Акциона истраживања карактеришу се као „сазнавање уз деловање“. У пракси то значи да се најпре утврди проблем, предузме се нека акција да се тај проблем реши, самере се ефекти тих акција и, ако они нису задовољавајући, наступа се са новим циклусом промена. Учесничка истраживања такође следе овакав циклус корака, уз учешће релевантних актера у свакој фази истраживања.

Дијаграм 1. – Кораци у акционом истраживању
I Дијагноза (идентификовање или дефинисање проблема)
II Планирање акције
III Предузимање акције
IV Евалуација (процена последица акције)
V Сумирање знања (идентификовање општих налаза)

Специфична природа учесничких истраживања и посебно циљеви усмерени на разумевање контекста и субјективних димензија природно упућују на закључак да се овај тип истраживања примарно планира у квалитативном приступу. Ипак, уз доминантно квалитативне, овај тип испитивања често подразумева примену и појединих квантитативних техника (анкетирање, скале, статистичке анализе) како би се осигурала поузданија интерпретација.

Фокусираност на учеснике

Овај приступ се намеће као погодан методолошки оквир, којим би се не само унапредило научно знање већ би се могли остварити и значајни практични циљеви (Whyte, 1991). Реч је о истраживачком приступу који подразумева активно укључивање чланова испитиване заједнице у сваку фазу истраживачког процеса и успостављање партнерског односа између њих и истраживача. Израел и сарадници (Israel, Schulz, Parker et al., 1998) резимирају темељне принципе тог приступа у следећим тачкама: заједница се поставља као јединица идентитета, грађена на унутрашњим снагама и ресурсима; омогућава се партнерство свих учесника истраживачког процеса; интегришу се знања и акције на обострану корист свих актера; промовише се учење кроз сарадњу, чиме се елиминишу неједнакости у статусима актера; подразумева се цикличан и итерактиван процес.

Оно што акциона истраживања разликује од других типова истраживања јесте њихова оријентисаност на људе који су укључени у истраживање. Предмет ових истраживања чини реална животна ситуација, а циљ – да се реши стварни проблем. Примењују се у различитим контекстима, од јавног сектора, пословног сектора, у различитим типовима заједница и организација с циљем да се побољшају перформансе организације или нека од димензија живота укључених у истраживање.

За разлику од традиционалног истраживачког приступа, у којем су улоге истраживача и испитаника јасно одвојене, учесничко истраживање промовише успостављање партнерства између истраживача и учесника истраживања. Сви они су актери процеса испитивања, утичу на ток истраживања, тумаче налазе. На тај начин, овај модел истраживања подразумева укључивање особа које су можда невидљиве по свом статусу и нису у позицији да износе своје уобичајене проблеме и потребе.

У идеалној форми спровођења, ова истраживања јесу колаборативна настојања на разумевању перспектива и искустава испитаника (учесника) – они се подстичу на критичку рефлексију својих ставова. Лична искуства се преводе у, како се формулише у литератури, „живо знање“ и разумевање конкретних ситуација и осмишљавање потребних интервенција и акције.

Учесничко акционо истраживање *установљава самокритичке заједнице* људи који учествују и сарађују у истраживачким процесима планирања, деловања, посматрања и промишљања. Оно стреми да изгради заједнице од људи посвећених *просветљавању* себе о односу између околности, деловања и последица, као и свом *еманциповању* од институционалних и личних ограничења која спутавају њихову моћ да живе сходно својим легитимним и слободно изабраним друштвеним вредностима.

Оно што овај тип истраживања разликује од професионалне праксе, консалтинга или дневног решавања проблема у некој практичној области јесте

напор истраживача да се овакви пројекти реализују као систематска и рефлексивна, теоријски заснована настојања. У методологији је посвећена прилична пажња усавршавању овог типа истраживања управо због потенцијала које она дају на плану активне истраживачке праксе.

На ширем плану, тај приступ омогућава плодно премошћавање јаза који се може појавити између науке и праксе (Morrissey, Wandersman, Seybolt et al., 1997), тако што ће се између испитиваних и испитивача успоставити односи засновани на обостраном поверењу и поштовању. Они ће у учесничком акционом пројекту заједно дефинисати проблем, активно га истраживати и процењивати активности које су предузете (Kelly, 2005). Таквим пројектима најчешће се промовишу промене у испитиваној заједници и успостављају циљеви усмерени ка унапређењу живота чланова заједнице (Higgins & Metzler, 2001), што ће их додатно мотивисати да сарађују. Управо се у таквом контексту адекватно остварује темељни принцип ове истраживачке стратегије – да се тек пуним уважавањем ставова и мишљења чланова испитиване заједнице (Smith, 1998; Baker, Homan, Schonhoff et al., 1999), али и директним испитивањем њиховог животног искуства (Quandt, Arcury, & Pell, 2001), може унапредити научно разумевање услова и динамике живота у заједници (Schulz, Parker, Israel et al., 1998).

Ова изучавања имају као заједничку Стрингерову (Stringer, 1999) примену циклуса учесничког акционог истраживања: гледај, мисли и делуј. Гледање подразумева прикупљање информација, дефинисање и описивање ситуације. Мишљење упућује на испитивање, анализирање, тумачење и описивање ситуације. Мишљење се подстиче када учесници упитају: 'Шта се овде догађа?' и 'Зашто су ствари такве какве су?' Најзад, унутар акционе компоненте учесници се питају шта је њима важно у њиховим свакодневним животима и да размотре начине да они можда нешто учине и изврше промене у својим животима.

Методи УАИ-а

УАИ потиче из критичке епистемологије. Ова традиција оспорава научни естаблишмент, његове претензије на објективност и методе деловања (Crotty, 1998). У УАИ-у знање стручњака и знање грађанина представљена су као супротности, а методологија је намењена да превреднује знање 'изведено из искуства, здравог разума и грађанства' (Healy, 2001: 99). Као део ове потраге, УАИ доприноси новим могућностима за анализу и излагање информација.

Сложеност и разноврсност података које је потребно прикупити и анализирати у процесу примене УАИ-а изискују стварање методолошког приступа који ће омогућити стварање опсежне искуствене евиденције и примену интегралног аналитичког поступка. Применом принципа триангулације планира се комбинација метода која ће омогућити успешну колективну продукцију знања (Budd, 1985; Hugentobler, Israel, & Schurman, 1992).

У богатој пракси примене модела учесничког акционог истраживања у заједници може се наћи коришћење заиста широко заснованих и разноликих истраживачких техника: анкетирање у заједници, дубински интервјуи, фокус-групни интервјуи, разговори с кључним информантима, учесничко посматрање, многобројни етнографски поступци, аналитичке игре (рангирање, бодовање), приче, портрети, дијаграми, радионице, мапирања, моделовање,

животне историје, сезонски календари, карте дневних активности, групне презентације и анализе, критичка анализа секундарних података, студије случаја и животне приче, разговори са експертима.

У истраживачком пројекту заснованом на УАИ-у чији је циљ био испитивање индикатора хумане безбедности у локалним заједницама користили смо комплементарно: секундарну анализу постојеће искуствене евиденције, анкетирање становника заједнице, фокус-групне интервјуе, експертске интервјуе, пописивање, рангирање, мапирање, вежбе временског распореда, Венове (Venn) дијаграме, групне приче и учесничку презентацију (шире о начину примене овако осмишљеног учесничког модела видети у: Djurić, 2009a; Đurić, 2009b). Полазећи од богатих акумулисаних искустава истраживања у заједници, уобличио смо мултиметодски приступ у којем су се комплементарно примењивале квалитативна и квантитативна истраживачка традиција. Подаци из локалних извора прикупљани су применом различитих техника.

У све фазе истраживачког процеса континуирано су укључивани чланови заједнице, почев од фаза креирања анкетног инструмента, дефинисања инструкција, стварања мреже и обуке локалних испитивача, кроз евалуацију употребљене процедуре и добијених налаза, као и стварања модела препорука и акција. Такав приступ подразумевао је активно партнерство чинилаца у заједници који су припадали различитим социјалним групама: кључни информанти, службеници локалне самоуправе на различитим нивоима, локални менаџери, обични људи, маргинализоване особе, припадници различитих формалних и неформалних друштвених мрежа.

Закључак

Савремена друштвена наука већ дуго трага за иновативним истраживачким приступом којим би се ефикасно могао премостити затечени јаз између академских истраживања, практичних потреба људи и ефектног усмеравања друштвених акција. За разлику од традиционалних видова академских истраживања, који фаворизују научно откриће, широки покрет акционих истраживања истиче потребу деловања на интеграцијама, апликативности и учењу. Такав приступ захтева сарадњу кључних сегмената и укључује чланове заједнице, доносиоце одлука, стручњаке. Укључивањем вишеструких увида актера унутар испитиване заједнице истраживачи могу да побољшају квалитет, одрживост и прикладност разних интервенција (Allen-Meares et al., 2005: 29), јер су такви налази преводиви у практична знања и друштвено корисне увиде.

Иако је у оквиру западне друштвене науке у неким периодима била евидентна маргинализација УАИ-а и других облика учесничког истраживања, у последњих неколико година рапидно се шири примена овог приступа, пре свега због захтева за акционим пројектима од стране државних органа, међународних развојних агенција, невладиног и цивилног сектора. Покретана према конкретним захтевима у условима савремених друштвених проблема, истраживања која су осмишљена према принципима овог истраживачког приступа доживљавају значајну реконтекстуализацију и прилагођавају се у складу са значајним променама друштвених структура и проблема савремених заједница. Методологија примене УАИ-а у савременим условима прилично је другачија када се упореди с почетним концептом овог приступа, који

је истицао еманципаторски карактер, унапређење свести, револуционарност, јачање капацитета.

У овом контексту такође је важно присетити се критике коју су како институционалистички тако и критички етнографи упутили УАИ-у – да односи моћи између професионалних истраживача и учесника нису нужно уравнотежени или избрисани пуким чином учествовања. Стога квалитативни истраживачи треба да приступе проучавањима која опрезно заступају учесничку методологију. Као што је примећено горе, иако чињеница учешћа у неком истраживачком пројекту може бити спојива са западњачким вредностима оснаживања, ослобађања и демократије, она може, једнако тако, да буде у вези с технологијом „нормализације“, усредсређене на потчињавање, контролу и израбљивање (Jordan, 2008: 603).

Иако у изграђивање знања укључују и маргинализоване групе, учеснички истраживачи настоје да створе више холистичка разумевања и боље смернице за промене него што је то могуће помоћу традиционалне науке или, заправо, нереклексивних облика активизма; као што пише Селенер (Selener, 1997: 28): „Учесничко истраживање претпоставља да ће враћање моћи произвођења и коришћења знања обичним, угњетеним људима допринети стварању тачније, критичкије рефлексije о друштвеној реалности, ослобађању људског потенцијала и мобилизацији људских ресурса ради решавања проблемâ.“

Богата истраживачка искуства показују да овакав методолошки приступ, по својој природи акциони и учеснички, може да се релативно лако реализује у локалним заједницама (Faridi, Grünbaum, Graj et al., 2007), а његови налази успешно преточе у планове за друштвене промене и унапређење стања (Schulz et al., 1998). Целокупан процес осмишљен је као заједничка акција истраживачâ и чланова заједнице који раде заједно да би дефинисали и критички анализирали страхове и бриге у заједници, а након тога планирали, спроводили и процењивали активности за решавање проблемâ.

Литература

1. Allen-Meares, P., Hudgins, C. A., Engberg, M. E., Lessnau, B. (2005). Using a Collaboratory Model to Translate Social Work Research Into Practice and Policy, *Research on Social Work Practice*, 15 (1): 29–40.
2. Baker, E. A., Homan, S., Schonhoff, R., & Kreuter, M. (1999). Principles of practice for academic/practice/community research partnerships. *American Journal of Preventive Medicine*, 16 (3): 86–93.
3. Brown, L. D. (1985). People-Centered Development and Participatory Research. *Harvard Educational Review*, 55 (1): 69–75.
4. Budd, H. (1985). Research, commitment and action: The role of participatory research. *International Review of Education*, 30 (3): 289–299.
5. Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design – Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. St Leonards (NSW): Allen & Unwin.
7. Djuric, S. (2009a). Qualitative approach to the research into the parameters of human security in the community. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 32 (3): 541–559.

8. Đurić S. (2009b). Metodologija procene parametara humane bezbednosti u lokalnoj zajednici. *Nauka, bezbednost, policija*, 14 (3): 175–190.
9. Faridi, Z., Grünbaum, J. A., Graj, B. S., Franks, A., & Simoes, E. (2007). Community-based participatory research: Necessary next steps. *Preventing Chronic Disease*, 4 (3): A70.
10. Finn, J. (1994). The Promise of Participatory Research. *Journal of Progressive Human Services*, 5 (2): 25–42.
11. Flick, U. (2004). Design and Process in Qualitative Research. In: *A Companion to Qualitative Research*, Edited by Uwe Flick, Ernst von Kardorff and Ines Steinke, SAGE Publications London, Thousand Oaks, New Delhi, 146–152.
12. Hatch, Amos, J. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. Albany: SUNY Press.
13. Healy, K. (2001). Participatory action research and social work: A critical appraisal. *International Social Work*, 44 (1): 93–105.
14. Higgins, D. L. & Metzler, M. (2001). Implementing community-based participatory research centers in diverse urban settings. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 78 (3): 488–494.
15. Hugentobler, M. K., Israel, B. A. & Schurman, S. J. (1992). An action research approach to workplace health: Integrating methods. *Health Education & Behavior*, 19 (1): 55–76.
16. Israel, B., Schulz, A. J., Parker, E. A. & Becker, A. B. (1998). Review of community-based research: Assessing partnership approaches to improve public health. *Annual Review of Public Health*, 19 (1): 173–202.
17. Jordan, S. (2008). Participatory Action Research. In: Given, L. M. (Ed.). *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (Vols. 1 & 2). Thousand Oaks, CA: Sage, 601–604.
18. Kelly, P. J. (2005). Practical suggestions for community interventions using participatory action research. *Public Health Nursing*, 22 (1): 65–73.
19. Kesby, M., Kindon, S., Pain, R. (2007). Participation as a form of power: retheorising empowerment and spatialising Participatory Action Research. In: Kindon, S., Pain, R., and Kesby, M. (eds.) (2007). *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting People, Participation and Place*. London: Routledge.
20. Macaulay, A., Commanda, L., Freeman, W., et al. (1999). Participatory research maximises community and lay involvement. *British Medical Journal*, 319 (7212): 774–778.
21. Minkler, M., Fadem, P., Perry, M., Blum, K., Moore, L., Rog, J. (2002). Ethical Dilemmas in Participatory Action Research: A Case Study from the Disability Community. *Health Education & Behavior*, 29 (1): 14–29.
22. Morrissey, E., Wandersman, A., Seybolt, D., Nation, M., Crusto, C., & Davino, K. (1997). Toward a framework for bridging the gap between science and practice in prevention: A focus on evaluator and practitioner perspectives. *Evaluation and Program Planning*, 20 (3): 367–377.
23. Neuman, L. W. (2007). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches* (2nd Edition). Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
24. Park, P. (1999). People, Knowledge, and Change in Participatory Research. *Management Learning*, 30 (2): 141–157
25. Quandt, S., Arcury, T. & Pell, A. (2001). Something for everyone? A community and academic partnership to address farmworker pesticide exposure in North

- Carolina. *Environmental Health Perspectives*, 109 (3): 435–441.
26. Schulz, A., Parker, E., Israel, B., Becker, A., Maciak, B. & Hollis, R. (1998). Conducting a participatory community-based survey for a community health intervention on Detroit's East Side. *Journal of Public Health Management Practice*, 4 (2): 10–24.
 27. Selener, D. (1997). *Participatory Action Research and Social Change*. Ithaca, NY: Cornell University Participatory Action Research Network.
 28. Smith, M. H. (1998). Community-based epidemiology: Community involvement in defining social risk. *Journal of Health and Social Policy*, 9 (4): 51–65.
 29. Sohng, Sung Sil Lee (1992). 'Consumers as Research Partners'. *Journal of Progressive Human Services*, 3 (2): 1–14.
 30. Somekh, B. (2008). Action research. In: Given, L. M. (Ed.). *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (Vols. 1 & 2). Thousand Oaks, CA: Sage, 4–7.
 31. Stoecker, R. (1999). Are academics irrelevant? Roles for scholars in participatory research. *The American Behavioral Scientist*, 42: 840–854.
 32. Stringer, E. T. (1999). *Action Research* (2nd edn). California: Sage Publications.
 33. Whyte, W. F. (ed.) (1991). *Participatory Action Research*. Newbury Park, CA: Sage.
 34. Zuber-Skerritt, O. (1991). *Action Research for Change and Development*. Aldershot: Avebury.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF APPLICATION OF PARTICIPATORY ACTION RESEARCH

Summary

PAR synthesizes investigation, education and action. The first groundbreaking PAR studies emerged in the mid-1970s, at a time when critical theories and social change movements made inroads into social sciences and social work. PAR is strongly shaped by Lewin's theory of action research and an amalgam of critical social science perspectives. Results are open-ended and allow for even greater iterative analysis and reflection than much data from other qualitative methods such as in-depth interviews and focus-group discussions, which often inadvertently restrict exploration through too detailed topic guidelines. Proponents of PAR embrace its insistence that a practical, locally driven application of findings should remain in the foreground. Participatory action research (PAR) is one means of addressing the gap between researchers and the intended beneficiaries of research. Participatory action research refers to a process whereby the researchers and stakeholders (those who potentially benefit from research results) collaborate in the design and conduct of all phases (e.g., specification of questions, design, data collection, data analysis, dissemination, utilization) of the research process. PAR's ultimate goal is taking action to solve the problem that is at the basis of the research. PAR is a collaborative approach for conducting research – not a discrete research methodology.